

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯКИЙ ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

CHARACTERISTICS OF A CRIMINAL WHO COMMITS CRIMINAL OFFENSES IN THE BUDGETARY SPHERE

Князєв С.В., к.ю.н., доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

ПраТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

У комплексній методиці розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, не можна залишити поза увагою актуальні криміналістичні питання пов'язані із характеристикою суб'єкта вчинення таких злочинних діянь. Загальновідомо, що особа злочинця посідає значне місце в структурі будь-якої характеристики кримінального правопорушення: кримінально-правової, оперативно-розшукової, кримінологічної і, звичайно, криміналістичної. У статті на підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень сформовано узагальнену криміналістичну характеристику особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у бюджетній сфері з виокремленням таких її складових: соціально-демографічні, службово-статусні, кримінально-правові, та морально-психологічні ознаки. Для виведення капіталів із країни із застосуванням сумнівних схем широко використовувались можливості «фінансових притулків» й «офшорних центрів», що є компонентом відмивання коштів. Тобто, злочинна діяльність, як вже було зазначено, вчиняється, зазвичай, за допомогою фіктивних (офшорних) фірм (юридичних осіб, які мають ознаки фіктивності, конвертаційних центрів), й часто вирізняється технічною забезпеченістю, вербуванням працівників комерційних банків, пошуком нових способів учинення кримінальних правопорушень, конспірацією, оперативністю та гнучкістю, швидкою реакцією на виявлення прогалин у законодавстві тощо. Виділено основні криміналістичні ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, здійснено класифікацію таких осіб та виокремлено основні їх типи: звичайно-проміжний (особи, які під впливом різних причин вирішили одноразово незаконно збагатитись за рахунок бюджетних коштів); ситуативний (під дією конкретної службово-ділової ситуації за певну винагороду погоджуються на пособництво та лобювання інтересів під час вчинення кримінального правопорушення); цільовий (характеризується цілеспрямованим рухом щодо організації, керування та безпосередньої участі в злочинній діяльності в бюджетній сфері); випадковий (особи, які вчинили кримінальні правопорушення через недостатні знання бюджетного законодавства або службову недбалість); опосередкований (особи, які вчинили кримінальні правопорушення в бюджетній сфері задля маскування іншого кримінального правопорушення чи в силу інших причин, зокрема, з метою запобігання порушенням протипожежної безпеки, покращення поточного стану державного господарства тощо).

Ключові слова: характеристика, ознаки, особа, група, структура, схильність, кримінальне провадження, досудове розслідування.

In the complex methodology of investigation of criminal offenses in the budgetary sphere, it is impossible to ignore the relevant forensic issues related to the characteristics of the subject of committing such criminal acts. It is well known that the person of the criminal occupies a significant place in the structure of any characteristic of a criminal offense: criminal-legal, operational-investigative, criminological and, of course, forensic. In the article, based on the analysis of the materials of criminal proceedings, a generalized forensic characterization of a person who commits criminal offenses in the budgetary sphere is formed, with the following components being singled out: social-demographic, official-status, criminal-legal, and moral-psychological characteristics. To withdraw capital from the country using dubious schemes, the possibilities of "financial havens" and "offshore centers", which are a component of money laundering, were widely used. That is, criminal activity, as already mentioned, is usually carried out with the help of fictitious (offshore) firms (legal entities that have signs of fictitiousness, conversion centers), and is often distinguished by technical security, recruitment of employees of commercial banks, and the search for new ways of committing criminal offenses, conspiracy, efficiency and flexibility, quick reaction to the detection of gaps in the legislation, etc. The main criminological characteristics of persons who commit criminal offenses in the budgetary sphere have been identified, the classification of such persons has been carried out and their main types have been distinguished: ordinary-intermediate (persons who, under the influence of various reasons, decided to illegally enrich themselves one-time at the expense of budget funds); situational (under the influence of a specific official and business situation, for a certain reward, they agree to assist and lobby interests during the commission of a criminal offense); targeted (characterized by purposeful movement regarding the organization, management and direct participation in criminal activity in the budgetary sphere); accidental (persons who committed criminal offenses due to insufficient knowledge of budget legislation or official negligence); indirect (persons who committed criminal offenses in the budgetary sphere in order to disguise another criminal offense or due to other reasons, in particular, with the aim of preventing fire safety violations, improving the current state of the state economy, etc.).

Key words: characteristics, signs, person, group, structure, predisposition, criminal proceedings, pre-trial investigation.

Актуальність статті. У комплексній методиці розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, не можна залишити поза увагою актуальні криміналістичні питання пов'язані із характеристикою суб'єкта вчинення таких злочинних діянь. Загальновідомо, що особа злочинця посідає значне місце в структурі будь-якої характеристики кримінального правопорушення: кримінально-правової, оперативно-розшукової, кримінологічної і, звичайно, криміналістичної [11]. І це цілком закономірно, адже, інформація про особу злочинця, як зазначає Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, дозволяє визначити напрям і способи її пошуку, вибрати найоптимальніші методи розслідування кримінальних правопорушень, спрогнозувати поведінку особи в тій чи іншій ситуації, установити зв'язок між даними про особу злочинця, спосіб досягнення кримінального протиправного результату та обставини вчинення нею злочину, отримати дані про тих, хто найчастіше вчиняє протиправні діяння такого виду [6, с. 128].

Виклад основного матеріалу. Відштовхуючись від результатів аналізу наукової літератури та отриманих емпіричних даних дисертаційного дослідження, структуру особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення в бюджетній сфері пропонуємо послідовно розглянути за такими критеріями: 1) соціально-демографічні дані (стать, національність, вік, ролі та статуси (професія, становище у суспільстві та на роботі) тощо); 2) кримінально-правові ознаки (наявність судимостей, рецидив тощо); 3) морально-психологічні якості особи (інтелектуальні, вольові, світогляд, переконання, звички, риси характеру; психофізіологічні: темперамент, а також відомості про патологічні відхилення особистості));

Соціально-демографічна характеристика особи. Найбільшу кількість кримінальних правопорушень в бюджетній сфері було учинено громадянами України (86 %). Статевий розподіл кількості осіб, свідчить про домінування осіб чоловічої статі (70,1 %). Це лише ті особи, котрі без-

посередньо мають доступ до бюджетних коштів, можливість розпоряджатись ними.

На нашу думку, відносна рівновага статевого співвідношення обумовлена тим, що жінки традиційно займають посади, пов'язані з виконанням обліково-бухгалтерських, а також інших фінансових функцій. При цьому, їх кримінальний промисел, направлений на вчинення кримінальних правопорушень в бюджетній сфері був пов'язаний виключно із сферою службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної із наданням публічних послуг, й загалом, майже втричі перевищує аналогічне гендерне співвідношення у загальній картині злочинності. І це не дивно, адже, службова діяльність – одна з небагатьох сфер суспільних відносин, яка з інструментальної точки є найбільш придатною для жіночої кримінальної активності, адже самі кримінальні правопорушення у цій сфері не потребують надмірних фізичних зусиль та, водночас, вимагають умовно високого рівня інтелектуальних здібностей, аби відповідати статусу службової особи [2, с. 334].

З іншого боку, віковий ценз суттєво впливає на поведінку людей (у тому числі і злочинну), тому багато в чому обумовлює систему потреб й інтересів конкретної особи. За результатами проведеного нами дослідження основну вікової категорії становлять особи від 25 років і старше (87,2 %), а пік кримінальної активності виявлений в громадян віком від 30 до 45 років (67,4 %).

Акцентуємо увагу на тому, що 80 % засуджених мали вищу освіту. Цей показник набагато в плюсі, порівняно із середнім віком злочинців у структурі загальної злочинності. Безумовно, це пояснюється, передусім, тією обставиною, що для входження в бюджетний процес потрібна відповідна освіта, спеціальність й кваліфікація. При цьому, більшість засуджених (74 %) займали посади, які відповідали їхній загальній і спеціальній освіті.

Характер зайнятості на час вчинення кримінального правопорушення в бюджетній сфері, свідчить про те, що абсолютну більшість злочинців становлять працездатні особи (98 %). Відповідний відсоток пояснюється тим, що у структурі економічної злочинності питому вагу становлять кримінальні правопорушення пов'язані із службовою діяльністю, в яких беруть участь, як правило, службові особи різних рангів, які зайняті в різних напрямках суспільного життя, зокрема у сфері освіти – (11,2 %), виробництва продукції – (12,7 %), медицини – (13,6 %), обслуговування населення – (31,2 %), будівництва – (18,5 %), транспорту – (5,6 %) та інших сферах – (7,2 %).

У цьому контексті, значний інтерес має і *стаж роботи*. Нами встановлено, що більшість засуджених за кримінальні правопорушення у бюджетній сфері відносно довго працювали в органах державної влади й, таким чином, знали свої обов'язки, порядок зберігання, охорони та обліку матеріальних цінностей, руху документообігу тощо. Так, безперервний трудовий стаж обвинувачених визначився таким чином: менше одного року – 4 %, від 1 до 3 років – 15 %, від 3 до 5 років – 23 %, вище 5 років – 31 %, не встановлено – 27 %. Виходячи з цього, є всі підстави припускати, що чимала кількість засуджених неодноразово вчинювали кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, які не було своєчасно виявлено та притягнуто винних осіб до відповідальності.

Сімейний стан. Переважна більшість із числа засуджених на час вчинення кримінального правопорушення була одружена (58,3 %). Такий значний відсоток осіб, які перебували у шлюбних відносинах на момент вчинення кримінального правопорушення, пояснюється, по-перше, тим, що значна кількість таких осіб перебувала вже у достатньо зрілому віці; по-друге, одним із мотивостворюючих факторів вчинення таких кримінальних правопорушень є намагання покращити матеріальне становище сім'ї, яка користується отриманими від кримінально-протиправної

діяльності матеріальними благами; по-третє, сімейні відносини в осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, більш міцні, тому що у 68,4 % засуджених були діти, з них у 56,1 % – одна дитина, у 22,5 % – дві дитини, у 10 % – три і більше, і лише 11,4 % осіб не мали дітей.

Кримінально-правові. Кримінальні правопорушення у бюджетній сфері можуть бути вчинені як загальним суб'єктом (до прикладу ст. 209, або ч. 1 ст. 205-1 КК України), так і службовою особою з використанням свого службового становища (ст. 210 КК України та ін.) [4].

Як свідчить практика розслідування, коло осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, є більш широким і, крім розпорядника та одержувача, включає й інших керівників підприємств, установ, організацій, а також службових, матеріально-відповідальних осіб, та звичайних громадян, зокрема, підприємців [9, с. 59].

Вивчення кримінальних проваджень дало змогу встановити, що до одного року злочинна діяльність тривала 53 % засуджених. Понад один рік вчиняли кримінальні правопорушення 38,6 % засуджених, два-три роки – 4,4 %, більше трьох – 4 %. При цьому один епізод кримінальних правопорушень мав місце у 36,5 % засуджених, два епізоди – у 24,9 %, три і більше – у 38,6 %.

Предметом посягання, зазвичай, були грошові кошти, паливно-мастильні й інші матеріальні цінності (техніка, обладнання тощо). Загальний обсяг збитків по кримінальних провадженнях становив до 10 000 грн. (2 %), до 100 000 грн. (12,3 %), до 1000 0000 грн. (28,3 %), понад 1000 000 грн. – у 57,4 % випадків).

Для виведення капіталів із країни із застосуванням сумнівних схем широко використовувались можливості «фінансових притулків» й «офшорних центрів», що є компонентом відмивання коштів. Тобто, злочинна діяльність, як вже було зазначено, вчиняється, зазвичай, за допомогою фіктивних (офшорних) фірм (юридичних осіб, які мають ознаки фіктивності, конвертаційних центрів), й часто вирізняється технічною забезпеченістю, вербуванням працівників комерційних банків, пошуком нових способів учинення кримінальних правопорушень, конспірацією, оперативністю та гнучкістю, швидкою реакцією на виявлення прогалин у законодавстві тощо. Такі протиправні структури об'єднані єдиною метою та здійснюють фінансово-господарські операції за певною злочинною технологією. Слід додати, що типова структура конвертаційного центру охоплює групу підприємств (від одного чи двох до кількох десятків) різної організаційно-правової форми.

Рішення про вчинення кримінального правопорушення в бюджетній сфері у 82 % осіб було заздалегідь обдуманим; 65 % – постійно готові до вчинення кримінальних правопорушень. Намір щодо вчинення суспільно небезпечних дій виник під впливом оточення у 43 % осіб; самостійно – у 57 %.

В екскурсі цього дослідження, нам доводиться акцентувати увагу на тому, що кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері притаманний груповий характер злочинної активності. Як вірно зазначив В. Р. Сливенко, бюджет дедалі частіше привертає увагу організованих злочинних угруповань і корумпованого чиновництва, як джерело надприбутків і швидкого збагачення [8, с. 182]. Слід додати, що організовані форми є складним явищем, чинником політичної й економічної нестабільності в суспільстві, які постійно модернізуються та швидко змінюють свої види [7, с. 311]. Кожне організоване злочинне формування має певну структуру, як сукупність зовнішніх і внутрішніх характеристик, за якими і можна визначити наявність злочинної спільноти.

За стійкістю злочинної спрямованості лише у 15 % випадків злочинні групи утворювались тимчасово для вчинення кримінального правопорушення в бюджетній

сфері; у 46 % – мало місце тривале об'єднання для здійснення такої злочинної діяльності. У решті випадків статус групи взагалі чітко не визначався.

За результатами опитування правоохоронців, було встановлено, що саме організовані угруповання важко викрити та довести причетність організаторів до вчинення кримінальних правопорушень через активне використання на усьому злочинному ланцюгу пов'язаного із бюджетними конфігураціями інших осіб, у тому числі й підставних керівників, бухгалтерів, а також технічних виконавців та ін.

Виходячи, з результатів вивчених кримінальних проваджень, нами встановлено, що у 84 % випадків кримінальне правопорушення було вчинене: групою осіб за попередньою змовою (48,6 %); організованою групою (29,1 %); злочинною організацією (22,3 %).

Варто додати, що вчиненим за попередньою змовою групою осіб треба вважати таке кримінальне порушення в бюджетній сфері, в якому брали участь незалежно від виконуваної ролі, попередньо домовившись про його вчинення, принаймні дві особи, які є суб'єктами злочинного діяння. В типовому варіанті, це, зазвичай, керівник і бухгалтер підприємства, або установи. Співучасть двох посадовців дає змогу їм використовувати різні складні способи приховування ознак кримінального правопорушення і підробляти документи бухгалтерського обліку й бюджетно-фінансової звітності. При цьому, у разі, коли, наприклад, в нецільовому використанні бюджетних коштів, здійсненні видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень, або з їх перевищенням брали участь особи, які не мають ознак суб'єктів кримінального правопорушення (приміром, співучасть спеціального та загального), їх дії слід кваліфікувати за ст. 210 КК України з посиланням на ст. 27 КК України [10].

Формування груп, зазвичай, відбувається, на підставі формальних зв'язків. Так, у 67 % випадків учасників групи пов'язували службові стосунки, а лише у 20 % – особисті (нетрудові) відносини (у 13 % – родинні зв'язки). За способами утворення групи формувалися через активне втягування в групу організатором (ініціатором) потрібних за посадою осіб з використанням службової залежності – у 13 %. Майже у 76 % випадків ініціатива виходила від керівників підприємств, установ й організацій.

За даними нашого спостереження, лідерам ОЗ у бюджетній сфері властиві, насамперед, прагматизм, організаторські та аналітичні здібності, хитрість й прагнення виділитися серед інших учасників групи. Правоохоронцям необхідно враховувати, що керівник такого угруповання може бути, як представником криміналітету, так і особою, яка має цілком легальне становище.

Разом із цим, для кримінальних правопорушень у бюджетній сфері не характерна рецидив, лише 12 % осіб, за результатами вибіркового дослідження, раніше були судимі. Більшість з них – 52,6 % – відбували покарання за корисливі кримінальні правопорушення. Так, обвинувачені (засуджені) в 88 % раніше були не судимі, на обліку в лікаря-психіатра чи нарколога не перебували й майже завжди (96 %) за місцем проживання характеризувались позитивно. Невисокий рівень рецидиву, порівняно із загальною злочинністю, де аналогічний показник коливається в межах від 25 % до 30 %, пояснюється наявними обмеженнями щодо допуску до бюджетного процесу чи працевлаштування в органах влади осіб, які відбували покарання за вчинення кримінальних правопорушень. Однак, при цьому, аналіз практики призначення покарань за вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері приводить до висновку про досить ліберальну судову практику, оскільки, лише відносно 54,2 % засуджених застосовано такий вид покарання, як позбавлення волі.

Морально-психологічна характеристика. Зміни економічного вектору розвитку, розбудова ринкових відносин,

поляризація населення за рівнем доходів наклали відбиток і на мотивацію вчинення кримінальних правопорушень [3]. За матеріалами вивчених більшості кримінальних проваджень, доцільно констатувати, що соціально-економічні спонукання є основними мотивами вчинення злочинних діянь у бюджетній сфері, а саме: задоволення «відносних потреб», що виникають в умовах соціально-економічної диференціації населення і порівняння людьми свого становища з положенням навколишніх; досягнення свого ідеалу – якогось матеріального стандарту або соціального стандарту, на які орієнтована дана особа. Якщо іншими словами, то головним спонукальним чинником вчинення таких кримінальних правопорушень є корисливі прагнення отримати вигоду, збагатитися, тобто над злочинцем переважає корисливо-приватновласницька мотивація. Натомість, як свідчать результати дослідження, представники органів досудового розслідування та суду достатньо глибоко це питання не аналізують. У матеріалах вивчених кримінальних проваджень міститься досить скупа інформація щодо мотивів і приводів учинення кримінальних правопорушень. Так, якщо на стадії досудового розслідування вони майже не встановлюються, то у судовому рішенні суд, як правило, надає стандартне формулювання «з корисливих мотивів», без розкриття їх основного змісту.

Втім, в окремих випадках винні особи діють з інших мотивів, зокрема, неправильно розуміючи інтереси установи. В умовах кризових явищ в економіці, хронічного недофінансування бюджетних установ деякі діяння, які формально є злочинними, вчиняються з метою запобігти можливим негативним моментам. Наприклад, мали місце випадки нецільового використання бюджетних коштів для здійснення не передбачених кошторисами видатків на забезпечення вимог протипожежної безпеки, запобігання руйнуванню об'єктів, виплату заробітної плати тощо. У такому разі винним особам не були притаманні яскраво виражена корислива орієнтація особистості, а відступ від встановлених правил певним чином був зумовлений турботою про інтереси очолюваного підприємства чи установи. У зв'язку з цим вважаємо в цілому вірною точку зору О. З. Гладуна, котрий виділяє три загальні групи мотивів, що спонукали осіб до вчинення злочинів проти порядку виконання бюджету: соціально-корисні (спрямованість злочинця на задоволення потреб трудового колективу або певної частини населення), соціально-нейтральні (спрямованість на задоволення корпоративних потреб підприємства, установи, організації) та соціально-шкідливі (задоволення особистих потреб чи потреб близьких осіб) [1, с. 9; 9, с. 60–61].

Очевидно, що небезпечними є корисливі злочинці. Вони характеризуються гіпертрофованою орієнтацією збагачення особистості, розглядають свою посаду з точки зору можливості покращення матеріального становища за рахунок державного, або комунального майна.

Що стосується ставлення обвинувачених осіб до вчиненого кримінального правопорушення, то, за матеріалами кримінальних проваджень, щиро розкаюлися у його вчиненні лише 38,5 % й ще 32,5 % осіб активно сприяли органам досудового розслідування у розкритті та встановленні істини у кримінальному провадженні. При допитах ці особи, як правило, посилаються на незнання або невірне розуміння окремих положень законодавства, яке регулює бюджетний процес, закупівельні процедури, їх заплутаність [5, с. 26].

Отже, у складній злочинній конфігурації, на основі аналізу слідчо-судової практики та виокремлення способів вчинення кримінальних правопорушень в бюджетній сфері, пропонуємо наступні типи осіб, причетних до кримінально-протиправної діяльності у досліджуваній сфері:

1) звичайно-проміжний – особи, які під впливом різних причин вирішили одноразово незаконно збагатитися за рахунок бюджетних коштів (14 %);

2) ситуативний – під дією конкретної службово-ділової ситуації за певну винагороду погоджуються на пособництво та лобіювання інтересів під час вчинення кримінального правопорушення – 25 %;

3) цільовий – характеризується цілеспрямованим рухом щодо організації, керування та безпосередньої участі в злочинній діяльності в бюджетній сфері (42 %);

4) випадковий – особи, які вчинили кримінальні правопорушення через недостатні знання бюджетного законодавства або службову недбалість (12 %);

5) опосередковані – особи, які вчинили кримінальні правопорушення в бюджетній сфері задля маскування іншого кримінального правопорушення чи в силу інших причин, зокрема, з метою запобігання порушенням протипожежної безпеки, покращення поточного стану державного господарства тощо (7 %).

Саме тому, залежно від мотивів, що спонукали, та мету яку переслідували злочинці на шляху до вчинення кримінальних правопорушень доцільно виділити наступні підтипи таких осіб:

а) корисливо-шкідливий – підтип особи, який вчиняє кримінальні правопорушення в бюджетній сфері задля особистого збагачення та задоволення власних потреб (80 %);

б) соціально-корисливий – підтип особи, який вчиняє кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, у зв'язку зі складною фінансово-економічною обстановкою, зокрема, задля часткового задоволення потреб трудового колективу, частини населення, господарства тощо (19 %);

в) імітаційний – підтип особи, який вчиняє кримінальні правопорушення в бюджетній сфері у зв'язку із необхідністю приховати тяжкий та особливо тяжкий злочин (1 %).

Залежно від досвіду роботи та службового становища ними можуть бути розпорядники чи отримувачі бюджетних коштів, а саме:

1) особи з досвідом роботи в органах місцевого самоврядування та різних галузях (сферах) господарювання (зазвичай, це професіонали, добре обізнані у сфері службової діяльності, які мають корумповані зв'язки в органах державної влади різних рівнів, насамперед у правоохоронних органах (40 %).

2) особи, які зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії або надають публічні послуги, що мають значення для підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень (тендерні учасники, оцінювачі, аудиторів, банківські працівники) (36 %);

3) службові (бухгалтери) чи посадові інші особи (секретарі), які виконують окремі технічні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі (14 %);

4) службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів, які забезпечують корупційне прикриття злочинної діяльності (10 %).

Враховуючи вищевикладене, до окремої класифікаційної групи необхідно віднести осіб, які безпосередньо беруть участь у формуванні, розподілі та використанні бюджетних коштів, розпорядженні державним чи комунальним майном, а до іншої – осіб, котрі посягають на бюджетні кошти, інше державне і комунальне майно «ззовні», використовуючи різні механізми тендерної чи фінансово-господарської діяльності. Суб'єктів першої групи доцільно умовно назвати «уповноваженими особами», а другої – «підприємцями».

Специфікою вчинення кримінального правопорушення, уповноваженими службовими особами є те, що заволодіння чужим майном здійснюється шляхом зловживання службовим становищем, а склад кримінального правопорушення, зазвичай, сконструйований таким чином, що, враховуючи підвищену суспільну небезпеч-

ність вказаних дій, вчинених службовою особою, не вимагається того, щоб майно попередньо знаходилося у винного на законній підставі; як правило, єдиною умовою віднесення службової особи до суб'єкта кримінального правопорушення, є те, що сфера адміністративно-господарчих, організаційно-розпорядчих повноважень надає йому можливість безпосередньо та/або опосередковано через підлеглих чи інших осіб, яким винний має право висувати обов'язкові до виконання вимоги, в тому числі незалежно від службової підпорядкованості, відчужувати майно – обертати на свою користь чи користь інших осіб або іншим чином вирішувати його юридичну долю.

«Підприємцям» – особам з другої класифікаційної групи притаманний високий рівень освіченості. Більшість з них мають значний досвід фінансово-господарської діяльності різного функціонального рівня, є фахівцями в галузі діяльності фінансових установ, які знають усі вади й «слабкі місця» у технології проведення тих чи інших тендерних процедур.

Службові (посадові) особи суб'єктів підприємницької діяльності брали активну участь у вчиненні кримінальних правопорушень, зокрема, керівники – 61 %; головні бухгалтери – 15 %. Середній вік керівника становив 38 років, а головного бухгалтера – 42 роки. Інші службові особи підприємств (керівники структурних підрозділів тощо) до кримінальної відповідальності притягувались значно рідше (22 % випадків). Звичайні (рядові) працівники є найманими на роботу та виконують службові обов'язки на підставі трудового договору або угоди. Вони не беруть участь у розподілі прибутків і здебільшого не посвячені у плани керівництва.

На практиці нерідко мають місце факти співучасті, однак у всіх випадках один суб'єкт (група осіб) виступає ініціатором, використовуючи інших для допомоги у вчиненні кримінальних правопорушень. Наприклад, службові особи бюджетних установ із метою привласнення майна вступають у змову з підприємцями для використання останніх у механізмі кримінальних правопорушень. Або ж, навпаки, підприємці з метою незаконного вилучення бюджетних коштів налагоджують корумповані зв'язки з уповноваженими особами [9, с. 61].

Таким чином, дослідження особи злочинця в кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправною діяльністю в бюджетній сфері, хоча і показало цілковите різноманіття, проте, все ж таки дало змогу встановити кореляційні зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики (способом, обстановкою, слідовою картиною).

Висновки. Сформовано узагальнену криміналістичну характеристику особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у бюджетній сфері з виокремленням таких її складових: соціально-демографічні, службово-статусні, кримінально-правові, та морально-психологічні ознаки, на підставі яких з'ясовано, що це: громадянин України (86 %), працездатний (98 %), чоловічої статі (70,1 %), а 29,9 % жінок, зазвичай, виконували фінансово-рахункову чи іншу допоміжну діяльність й у кримінальних провадженнях виступали як свідки, віком від 30 до 45 років (67,4 %), з вищою освітою та високим інтелектуальним рівнем розвитку (80 %), чудово розуміється на бюджетному процесі, а також у господарській, фінансово-економічній, податково-звітній діяльності, одружений (58,3 %), має на утриманні неповнолітніх дітей (68,4 %), зі стажем роботи в органах державної влади, зокрема, в таких сферах: освіти (11,2 %), виробництва продукції (12,7 %), обслуговування населення (31,2 %), будівництва (18,5 %), транспорту (5,6 %) чи місцевого самоврядування понад 5 років (31 %), його свідомість пронизана корисливими спонукальними й відображає правовий нігілізм, прагнення до меркантильного способу життя, а орієнтації спрямо-

вані на особисте збагачення за рахунок коштів платників податків, при цьому, за місцем основної роботи характеризується позитивно, не зловживає спиртними напоями,

не перебуває на медичних чи будь-яких інших дискретних обліках, не схильний до порушення публічного порядку, раніше не судимий (88 %).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладун О. З. Злочини проти порядку виконання бюджету: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 16 с.
2. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: «ФОРМ Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.
3. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері держаних закупівель : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2017. 96 с.
6. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 128–131
7. Свиначенко Ю. П., Андрусенко О. А. Попередження, виявлення та припинення оперативними підрозділами контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 310–312.
8. Сливенко В. Декриміналізація сфери бюджетних відносин у процесі оперативно-розшукової профілактики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 182–187.
9. Степанюк Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. ...док. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 321 с.
10. Узагальнення судової практики щодо проведення аналізу та вивчення окремих проблемних питань правозастосування норм закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів у сфері господарської діяльності. *Закон і Бізнес*. URL: <http://zib.com.ua/ua/print>.
11. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/42.pdf